

İbrahim'den kaynaklanan tek tanrı düşünüsüyle, Yahuda'dan kaynaklanan töre Yahuda'nın sülalesinin sonraki nesilleri tarafından da -koşullara göre değişmekle birlikte- izlenmiştir. Yahudi işte bu Yahuda ile ilgili ya da Yahuda'nın sülalesinden olan anlamına gelir. Yahudiler binlerce yıldır atalarının adlarını unutmamış büyük bir sülaledir. Bu durum, hristiyanlıkla ya da hristiyanlıkta ortaya çıkan ırk kavramına pek uymamaktadır. Kimi zaman dışarıdan insanlarla evlenme yasağı gelmiş olmakla birlikte, bu sülaleye bu soydan gelmeyen insanlarda katılmıştır. Bu sülalede her ırktan kan taşıyan insana rastlanabilir.

Hristiyanlık sözü geçen üç din içerisinde tanrısının adını taşıyan tek dindir. Çıkış olarak, törelerinde sapmalar yapan Yahuda sülalesinden küçük bir grupla başlamıştır. Tanrı bildikleri peygamberlerinin yaşamı zarfında bu grup Yahudi bir gruptu. Yahudilikte *rabbi* dinsel törenleri reforme etme ve Yahudi yasalarını yorumlama yetkisi verilmiş dinî önderlere denir. Yine Yahudilikte bir gün gelecektir bir mesih, bir kurtarıcı çıkacaktır; bu kurtarıcı tüm Yahudileri toparlayıp, çektikleri dertlerden, çilelerden kurtaracak, ondan sonra hepsi sonsuza kadar dertsiz, çilesiz yaşayacaklardır. Dönem dönem Yahudiler arasından bu mesih olduğunu düşünenler çıkmıştır ve Yahudilikte sapma olarak görülen kopuşlara neden olmuşlardır. İsa mesih olduğunu ileri süren bir *rabbi*ydi. O zamanki Yahudiler ile Romalılar arasındaki gerilimli ilişkinin içinde, Yahudilerin talebiyle Romalılar tarafından işkenceyle öldürülmüştür. Burada söylenebilir ki, İslam'daki vahiy göre İsa ne eziyet çekmiştir, ne de çarmıha gerilmiştir; işkence edilmeden ve çarmıha gerilmeden önce yerine başkası konmuştur. Ancak Hristiyanlığı Hristiyanlık yapan ne İsa'dır, ne de çevresindeki Yahudi topluluğu: Hristiyanlığın temeli sonraları ortaya çıkmış olan kilisedir. İsa'nın takipçileri, zamanla Yahudi geleneğinden iyice ayrılmışlardır; domuz yememe, sünnet olma, resim yapmama gibi birçok geleneği terketmişlerdir; İsa'nın tanrısal olmakla kalmayıp, bizzat tanrı olduğu düşününü geliştirmişlerdir, bunun için gerekli cüreti sağlayacak biçimde tüm insanlara, dolayısıyla kendilerine tanrısallık atfetmişlerdir. «Hristiyan» Türkçe'de İsa olarak telaffuz edilen [C]hrist'ten gelir ve «İsevî» olarak da Türkçeleştiği olmuştur.

«İslam» sözcüğü içinde ne bir sülalenin atasının adını taşır, ne de tanrı bilinen bir peygamberin adını. «İslam» bir durumu, huzur içinde olmayı ifade eder. Savaşın, didişmenin

bitmesi durumudur. «Teslimiyet» Türkçeye boyun eğme, itaat etme, edilgen duruma geçme olarak geçmiş ve «İslamiyet»le karıştırılır olmuştur. Kulluk ve kölelik arasında bir fark dile getirerek «İslam»a yakıştırılan stoacı hava dağıtılabilir. Lordu köleyi köleleştirir; köle sıradan bir mal gibidir. Stoacılık kölenin sıradan bir nesne, bir mal olduğunu kabul edip, Lordun buyruklarına uyarsa mutlu olacağına değındir. Halbuki İslamda kölelik hoş karşılanan birşey değildir. Öyleyse neden kulluk bu denli önemlidir? Kimse kula kulluk dayatmaz. Kul alınıp satılmaz. Lord kölelerinin eline silah verip yanlarında silahsız duramaz; her ne kadar köle nesneysede, nesneliğı sözdedir, çekip silahı lordu vurabilir. Ancak padişahın yanı silahlı kul doludur, bir tanesi de, bir sözüyle kellerini uçurtabilecek padişahın kellesini uçurmaz. Kul ile kulluk ettiği arasında olup bitenleri düşünmeyi temellendirmek açısından, değil köle-lord ilişkisiyle uyuşmak, madde-insan ilişkisiyle bile hiç uyuşmayan, sözde kaldığınca tutarlılık taşıyan, mekanik nesne/özne ayrımının tutulacak bir yanı yoktur. Hayırın ve şerrin belirleyicisi, tek tanrı olduğu düşünölen Allah'ın kulu olduğunu düşünmek ve buna göre davranmak, müslöman olduğunu düşünmektir. Bu kullukla huzura, İslama ulaşılır.

Peygamberini tanrılaştıran İsevîlere benzetmek istermişcesine Yahudilere Musevî, Müslömanlara da Muhammedî dendiğı olur. Yahudiliğı göre Musa Yahudi sölalesinden biridir, yani tanrı karşısındaki temel konumu diğere Yahudilerle aynıdır. Ancak Tanrıyla karşılaşmıştır. Onun emirlerini getirmiştir. Ne o ne de başka bir Yahudi Tanrı olabilir. Böyle birşeyin ifadesi bile Tanrının emirlerinin ilkinin ihlâlidir. Müslömanlığa göre Muhammed bir kuldür. Evet Allah ile karşılaştığı ve bizzat bu karşılaşmada duyduğu ya da aracı meleğın ilettiğı vahiyi, yani Allah'ın sözünu, insanlara iletmiştir, ama bu onu kulluğunun yanı sıra bir de resul yapar, Allah olduğunun ifadesi bile en önde gelen günahlardandır. Dolayısıyla, ne Musa'nın ne de Muhammed'in insanlarda rastlanabilecek zaafardan muaf olduğu düşünölmez. Doğmuşlar, yaşamışlar ve ölmüşlerdir.

Adlarından yola çıkarak bakıldığında, Yahudilik bir sölale geleneğinin geliştirip sürdürölmesidir, Hristiyanlık başta peygamber olmak üzere, azizleri tanrılaştıırıp, tapınmadır, İslam bir insanlık halidir. Hepsine de aynı şeymiş gibi din denildiğinde, (i) din

törenin geliştirilip sürdürülmesidir, (ii) din kutsal, ilâhî olanların saptanması ve onlara tapınmadır, (iii) din insanlık halidir. Bu durumda, din denilince bu üçünden farklı birini düşünen üç insan din üzerine konuşmaya başlayınca üç ayrı şeyden bahsedeceklerdir. Hele bir de dinin otantik, kendiyile aynı, verili birşey olduğunu düşünürlerse, «din» ile farklı farklı şeylerin ifade edildiğini fark ettiklerinde, aslında dinin kendi düşündükleri olduğu hissini içlerinden atamayacaklardır. Bu durum yalnızca adda kalsa iyi, üç din arasındaki ayrılıklar oldukça derin gibidir. Bu dine (ki herbiri farklı farklı şeylerdir) tabi olanlar bu ayrılıklarla birlikte yaşayabilirler mi? Töre ve insanlık hali yaklaşımı bir diğeriyle yaşamayı engelleyecek unsurlar taşımaz, taşısaya bile temelleri sarsılmadan bu unsurlar elenebilir. İnsanın ilâhîleştirilmesine, giderek de ilâhlaştırılmasını içeren ikinci tür din içinse aynı şey söylenemez.

Hristiyanlık ne bir törenin geliştirilip sürdürülmesi, ne de bir insanlık hali çağrısı olarak ortaya çıkmıştır. Önce bir kilise ve kiliseler, sonra manastır ve manastırlar ortaya çıkmıştır. Kutsal metnin ne olduğu, neyin vahiy neyin değil olduğu, günahın ve sevabın ne olduğu, Tanrı'nın ve Peygamber'in ne olduğu, törenlerin ne olacağı ve aralarında ve başkalarıyla diğer toplumsallaşma biçimlerinin hangilerinin dine uygun olduğu kiliselerde (yani insanlar tarafından) belirlenmeye çalışılmıştır. Bunlar arasında farklılıklar çıkmış, bu sefer de aynı konularda DOĞRU'nun saptanması için toplumsal mekanizmalar tasarlanmış, konsüller oluşturulmuştur. Uzlaşmalar olmuş ayrışmalar olmuştur. Buralarda mihenk taşları olarak beliren insanlar aziz ilan edilmiş, ve ilâhî bir mertebeye yükseltilmiştir. Onların vahiy getirdiklerinin düşünüldüğü olmuş, onlardan hayır beklenmiş, medet umulmuştur. Giderek, kiliseler arası yatay ve dikey entegrasyonla, hiyerarşiler oluşmuş ve bu hiyerarşiler ile kilise insan ile Tanrı arasında aracı durumuna gelmiştir. Kilise hayırın ve şerrin faili durumuna yükselmiş, günahkârın cezalandırılmasına, af dileyenin günahının çıkarılmasına, sevap işleyenin armağanlandırılmasına aracılık eder gibi olmuştur. Tanrının varlığının kanıtlanması, doğasının ne olduğunun saptanması gibi, Yahudilikte ve İslamda sorun olmayan ve insanın kıt aklını aşan konular, Hristiyanlıkta sorun olarak tanımlanmış ve insanlar tarafından çözülmeye uğraşmıştır. Tanrının varlığının kanıtlarını geliştirenlerin

hepsi Hristiyan azizleridir.

Yahudilikte ve İslamda bulunmamasına karşın, Tanrı ile insan arasına (insanların ilişkileriyle vücuda gelen, tamamen beşerî) kurumlar konulmuş olması, insanın bu kurumlar tarafından tanınması sorununa, yani insanın dinin bir KİMLİK sorunu olarak belirmesine de yol açmıştır. Hristiyan hristiyan olduğunu Hristiyanın kim olduğunu belirleme yetkisine haiz kuruma kanıtlamak ve bu kurumda Hristiyanlığını tastik ettirmek, bir Hristiyanlık kimliği almak durumundadır. Yahudilikte ise Yahudilik anne-babanın çocuğu olmak kadar kendiliğindedir, hani çocuk evden kovulabilir ya da ayrılabilir, ancak bunların hiç biri kimlik sorunu değildir. Müslümanlıkta ise kimin Allah'ın kulu olduğunun belirlenmesi Allah'tan başka kimsenin haddi değildir, ne bir insan ne de bir kurum böyle bir KİMLİK hazırlayıp veremez. Bu üç dinin kol gezdiği yerlerde bir KİMLİK sorunu ortaya çıkarsa Hristiyan etkiden kuşkulandırılabilir. Tam da burada sormak gerekir ki, Yahudilik ve İslam'ın bir özü mü vardır da kimlikle uğraşmak bu öze aykırı olsun? Burada dile gelen kimlikle uğraşmanın İslama aykırı olduğu kesin yargısı değildir, Hristiyanlıkta zorunlu olarak ortaya çıkar, İslam da ise böyle bir zorunluluk yoktur. Zorunluluk yokken sorunu edinildiğine göre, sorun edenden başka birilerinin etkisinden kuşkulandırılmaz mı?

Hristiyanlık ile İslam arasındaki fark cami ile kilise arasındaki farkla iyice belirginleşir. Allahın kullarının bir araya gelip cemaat oldukları her yer camidir. Caminin mekanlığı ikincildir. Kilisede ise mekanlık ve mekan içinde nesne ve insanların görece konumlanışları birincildir. Müslümanlar bir araya gelip cemaat olduklarında bir dünya değiştirmiş gibi olmaları gerekmez. Halbuki kilise içine gireni dünyevilikten olabildiğince arındırıp, büyüleyip, öteki dünya hissini kapılarını açmalıdır: bunun için mekan kutsallıklarla donatılmalıdır. Cami için ise yağmur ve güneşten koruyacak bir çardak olsa iyi olur o kadar. Camiler genellikle, mimari bakımdan bir adak yeri, bir tapınma yeri, ilâhî duygular doğuran bir mekan gibi değildir. Cemaattekilerin aracısız ilişki kurabilmelerini, rahat rahat birbirlerini görebilmelerini, birbirleriyle konuşabilmelerini sağlayan, insana huzur veren mekanlar olarak inşa edilirler. Huzur veren cami süslenip bezenmiş, ihtişamlı kiliselere hiç benzemez. Sinagog sözcük olarak «cami»nin yunancaya çevrilmesidir. İbranice kökenli

«havra» sözcüğü, Türkçede herkesin birarada konuştuğu, bundan dolayı gürültülü olan yerler içinde kullanılır. Sinagog toplantı yeri olmasının yanı sıra, sülalenin eski nesillerinin başından geçen ibret verici olayları anıp, canlandırmalarına olanak verecek bir mimari düzenek gibidir de. Yahudilerin tapınağı Babilliler tarafından yıkıldıktan bir süre sonra yeniden kurulan, sonraları Romalılar tarafından yıkılan ve bundan sonra bir daha kurulmayan, şimdi kalıntıları ağılama duvarı olarak kullanılan mekandır. Yıkılmadan önce burada toplanıp kurbanlar adar, çeşitli törenlere katılırlarmış. Müslümanlar için ise haç zamanı ziyaret edilen Kâbe benzer nitelikler taşır. Yani cami ve sinagog, pek de kiliseye benzer nitelikte birer tapınak değildirler.

Hem Hristiyanlıkta, hem de Yahudilikte ayrı bir ruhban grubu bulunmaktadır. Papazların ve hahamların meslekleri papazlık ve hahamlıktır. Ancak İslamda ayrı bir ruhban grubu yoktur. İmam cemaata namaz kıldırır kimsedir. İmamlık bir meslek değildir. Ayrı bir uzmanlaşma gerektirmez. Her cemaatten bir imam çıkarıp arkasında namaz kılar. Vahiy'in ezberlenmesi önemli ve takdir edilen bir şey olmasına karşın, bu hafızı din hakkında söz söylemeye yetkili biri yapmaz. İlmi kuvvetliler çıkabilir, bunların sözleri tabiki kâle alınır, ama kutsal sözlermiş gibi düşünülmez. Bir zorlamayla imamlık edenleri, hafızları ve ilimle uğraşanları ki bunlar genellikle hiç birinin mesleği değildir, bir ruhban sınıfı olarak nitelersek, Yahudilik ve İslamdaki ruhban sınıfı eleştiriye açık bir danışmanlık, rehberlik yapabilirler ancak insanla Tanrı, kul ile Allah arasında aracılık edemezler, halbuki Hristiyanlıkta insanla kul arasındaki tüm ilişkiler kilise ve ruhban sınıfının aracılığıyla.

İyi güzel de böyle bir Yahudilik, böyle bir Hristiyanlık, böyle bir İslam var mı? Burada söylenenler ne bunların kendi içindeki çeşitliliğini, ne de mekan ve zamanla yaşanacak değişimleri yakalayabilir: Eksiktir, acizanedir. Kimi durumda İslam diye savunulan Hristiyanlığa benzer, kimi zaman Yahudilik diye dış budanan hiçbirine benzemez. Böyle karikatürize edilmeleri nafiler midir? Bu sorunun yanıtlanmasında da aynı aciz söz konusudur. Yine de acizane düşünülebilir:

Laisizm Hristiyanlıkta nasıl gelişmiştir, İslamda ne anlamı vardır? Hristiyanlıkta laisizm

kiliseye ve ruhban sınıfa karşı bunların aracılığını ortadan kaldırma mücadelesiyle gelişir. İslamda da tekke ve zaiyeler gibi kilise binası benzeri mekanlarda konuşlanan tarikat gibi kilise benzeri kurumlar oluşmuştur ve Hristiyan ruhban sınıfı benzeri şeyhler, dedeler vb. ortaya çıkmıştır. Başta peygamber olmak üzere, halifeleri ve birçok imamı, şeyhi ve benzerlerini azizleştirmeler de olmuştur. Böylelikle kul ile Allah arasına aracılık sokulmuş, bir kimlik olarak bir otorite tarafından tastiki gerekli müslümanlık geliştirilmiş, fani beşerler ve meftalardan medet umulur olunmuştur. Laisizm İslamda Hristiyanlıkta olduğu üzere açık ya da gizli bir din düşmanlığına işaret etmekten çok, İslamın Hristiyanvarileşmesine karşı dinperver bir tavır olarak gelişir. Burada çatışan iki din anlayışı olmuştur. Hristiyanların anlayıp beğendikleri din anlayışı tarikatleriyle, şeyhleri, dedeleriyle, törensellikleri, kültleriyle tapınmayla insanları kontrol altında tutan hiyerarşik bir kurumsallıktır. Dindar buna uygun olarak anlaşılır. Dindar, islami buna uygun olana denir. Hristiyanların anlayıp delilik, aptallık, saftiriklik vb. olarak gördükleri diğer yaklaşım uyarınca ise müslüman Allah'ın kulu olarak huzura, barışa kavuşmuş insandır, kimin Allah'ın iyi kulu olduğu beşere malum olmaz ve Allah ile kulu arasında Allah'a hiç bir aracı, hiç bir ortak bulunamaz. Dini bir kurum olarak görmeyen bu tür yaklaşım ise, hristiyanvari düşüncede din-düşmanı, kafir olarak alınır.

Özellikle Cumhuriyet dönemi boyunca, laisizm konusunda Anadolu ve Trakya'da gelişen gerilim hep bu Hristiyanvari çerçeveye çekilmiş ve dindarlar ile din-düşmanlarının mücadelesi olarak sunulmuştur. Belli zaman ve koşullarda bu çarpıtma tutmuştur ve dinsiz-imansızlar İslamdaki Hristiyanvari unsurları ayıklamaya çalışan laiklerin arasına karışmış ve kimi laikler de bunlarla dinsiz-imansızlaşmışlardır. Bir süredir dindarların, ılımlısıyla mılımlısıyla islamilerin, çoğu dindar olmamakla tanınan, kilisevari «sivil toplum kurumları»cılarla el ele Türkiye'de İslamın Hristiyanlaştırılması yönünde şaşırtıcı bir cüret ve pervasızlıkla can hıraş çalıştıkları görülmektedir. İmanın ve paranın kimde olduğu bilinmez bilinmemesine de, yapıp bir işgüzarlık soralım:

İmamlık, hatiplik meslek midir? Bunlar için Hristiyanlar gibi okullarda okumuş olmak mı gerekir? İslamın peygamberi okur yazar mıydı? Yoksa okur yazar olmamasına karşın önce

Dinsel Kimlik, Ya Da Hristiyan Deęiliz, Sözümlz Âcizanedir.

kul sonra resul olabilmiş miydi? Vahiye göre ziyneti saklamak zorunluluğu özel alanda mı var, kamusal alan da mı? Gözünü kaşını boyamış, ağzı seksi bir biçimde açık, herkesin önünde cilve yapıp bütün güzelliğini sergileyen tesettürlü gelin mi ziynetini namahremden saklamaktadır, yoksa sevdiğinden başkasına güzel gözükmeyen, memleketin başı ve alını açık kızı mı?

Türkali Mah., Beşiktaş